

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.09.084>

УДК 364 (477)

JEL: H55, H56, H57, I38, J23

Т.В. ПЕРЕГУДОВА, канд. екон. наук, доц.,
старший науковий співробітник відділу соціоекономіки праці
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна
e-mail: ptv_tat@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3093-6104>

ІНСТИТУТ ОБУМОВЛЕНИХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФЕРТІВ: У ПОШУКАХ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

Розглянуто інститут обумовлених соціальних трансфертів, інституціоналізація якого сприятиме підвищенню ефективності соціальної політики України і покращенню якості людського капіталу. Визначено позитивні й дискусійні аспекти даного інструменту в межах соціального захисту населення. Встановлено умови, які доцільно впровадити в соціальному захисті в Україні для посилення інклюзивної функції. Визначено, що інституціоналізація соціального захисту населення працездатного віку має відбуватись у бік посилення сенситивності зв'язку між соціальними внесками, доступом до соціальних благ і соціальним захистом.

Ключові слова: соціальний захист; соціальні трансферти; якість людського капіталу; соціальна політика; інклюзивні інститути; інклюзивний розвиток.

Одним з інструментів зниження рівня бідності, вирівнювання доходів населення і покращення якості людського капіталу, який є важливим чинником економічного зростання, є соціальний захист населення. Говорячи про нього, варто звернути увагу на той факт, що розвинуті європейські країни тривалий час позиціонували себе як такі, що витрачають значні кошти на

Ц и т у в а н н я: Перегудова Т.В. Інститут обумовлених соціальних трансфертів: у пошуках підвищення ефективності соціального захисту в Україні. *Економіка України*. 2023. № 9. С. 84—100. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.09.084>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

соціальний захист, освіту, охорону здоров'я й нині залишаються в топі країн, які приділяють підвищену увагу вказаним аспектам розвитку суспільства. Разом з тим слід зазначити, що сьогодні в Європі переглядаються принципи соціального захисту із спрямуванням на пришвидшення виходу осіб зі стану бенефіціару, з вимогою погоджуватися на будь-яку запропоновану роботу, брати участь у суспільно-корисній діяльності, на підвищення пенсійного віку тощо. Це пов'язано з тим, що зростання витрат на соціальний захист означає не тільки щедрість з боку уряду і всеосяжний соціальний захист, а й збільшення чисельності бідних і нужденних. Отже, відбувається перегляд систем соціального захисту, особливо з безробіття, що стимулює населення до більшої зайнятості. Зростання соціальної допомоги має покращити доступ до соціальних благ і сформувати конкурентоспроможний людський капітал. Ефективність соціального захисту визначається не тільки зниженням рівня бідності й вирівнюванням доходів за рахунок розширення охоплення населення соціальною допомогою або збільшенням її розміру, а й створенням інклюзивних інститутів з метою надання можливостей виходу людини із стану бенефіціару й формування активної соціальної і трудової поведінки. Соціальні трансферти — важливий інструмент подолання бідності. Однак більш дієвим кроком у даному контексті є визначення пріоритетів використання наданої допомоги зі спрямуванням на підвищення якості людського капіталу.

В європейському суспільстві дедалі частіше наголошують на важливості переходу від норми «перерозподіл податків і соціальних внесків від багатих до бідних» до норми «фінансування державних послуг, рівних для всіх, забезпечення рівності доступу до певної кількості благ, які вважаються фундаментальними» паралельно з посиленням відповідальності особи за свою фінансову безпеку¹. За такого підходу соціальну допомогу можна вважати інвестиціями в людський капітал. З огляду на це, підвищенню ефективності соціального захисту сприятиме розвиток інституту обумовлених соціальних трансфертів (ОСТ), який є більш ефективним інструментом соціального захисту, оскільки являє собою соціальну допомогу з цільовим використанням. Означене потребує дослідження як вітчизняної соціальної політики, так і розвинутих країн з метою виявлення певних резервів і напрямів удосконалення системи соціального захисту населення з посиленням дії інституту ОСТ для покращення якості людського капіталу й забезпечення соціальної інклюзії. Актуальність даного питання обумовлена тим, що державне регулювання вирівнювання доходів має бути спрямоване не тільки на збільшення доходів і можливостей людини, а й на формування поведінки отримувача допомоги, яка сприятиме нагромадженню людського капіталу і підвищенню соціальної якості суспільства.

¹ Обухова Е., Пахунов К. Социальное государство прощается с вами. *Эксперт*. 2018. 29 окт. URL: <https://expert.ru/expert/2018/44/sotsialnoe-gosudarstvo-proschaetsya-s-vami/> (дата звернення: 15.06.2023).

Щодо важливості соціального захисту, то в першу чергу варто звернути увагу на Загальну декларацію прав людини (1948 р.), у якій закріплено право на соціальний захист. Важливості людського капіталу, його оцінюванню і напрямам покращення його якості задля забезпечення економічного зростання присвячено доповіді Світового банку, серед яких *The Changing Nature of Work* (World Development Report 2019, October 1, 2019), *The Human Capital Project and Climate* (May 1, 2020), *Human Capital and Disability: Why It's Important to Invest in All People* (May 26, 2020), *The Human Capital Index 2020 Update: Human Capital in the Time of COVID-19*, *Human Capital Umbrella Program Annual Report 2022* та ін.²

Вагомий науковий внесок у вирішення питань, пов'язаних із підвищенням якості людського капіталу в Україні, зробили вітчизняні науковці з Інституту економіки та прогнозування НАН України, Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, Національного інституту стратегічних досліджень, Центру Разумкова, НДІ соціальної політики Міністерства соціальної політики і НАН України тощо. Так, проблеми, пов'язані з втратою людського капіталу внаслідок війни в Україні, порушує у своїй публікації В. Антонюк [1]; особливу важливість людського і соціального капіталу під час воєнного відновлення підкреслює В. Онищенко [2]. Питання розвитку людського капіталу в Україні розглядаються в публікаціях Я. Жаліло, М. Міщенко, О. Пищуліної, Т. Юрочко, які досліджують вплив державної політики України на основні фактори формування людського капіталу [3]. Перегляду системи соціального захисту з посиленням активності залучення працездатних громадян у соціально-трудові відносини присвячено публікації таких зарубіжних учених, як С. Фрімен [4], С. Хікі [5], Дж. Рамія [6], які привертають увагу до розвитку соціального контракту з посиленням зобов'язань бенефіціарів.

Систему соціального захисту в Україні досліджено в працях таких вітчизняних науковців, як І. Гнібіденко [7], О. Комарова [8], В. Попович, О. Романюк, К. Рубановський, Л. Чорній [9] та інших. На недостаню дієвість соціальних трансфертів у питанні відновлення добробуту вразливих верств населення, низький ступінь їх адресності й дестимулюючий вплив на працездатне населення, низький рівень ефективності системи соціальних пільг на основі занижених соціальних стандартів, які враховують можливості державних фінансів, а не реальну потребу у фінансуванні соціальних програм, звертає увагу у своїх публікаціях Д. Прокопій [10].

Інформаційною базою дослідження стали також нормативно-правові акти України в частині соціального захисту і зайнятості населення, статистичні дані Державної служби статистики України, Світового банку, Міжнародного валютного фонду тощо.

² Human Capital Project: Key Reports. *The World Bank*. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital/brief/human-capital-project-key-reports> (дата звернення: 10.06.2023).

Незважаючи на широкий спектр досліджень питань соціальної політики і розвитку людського капіталу, проблема вирівнювання доходів і вдосконалення соціального захисту населення не втрачає своєї актуальності, що обумовлено можливостями підвищення його ефективності для покращення соціальної якості суспільства.

Отже, **мета статті** — визначити можливості інституціалізації соціальних трансфертів через обумовленість для підвищення ефективності соціального захисту населення і покращення якості людського капіталу в Україні.

Для забезпечення стійкої тенденції економічного розвитку в Україні особливого значення набуває окреслення основних орієнтирів формування соціальної політики, яка має враховувати принципи покращення якості людського капіталу і соціально-трудової інклюзії населення. З огляду на це, у першу чергу варто звернути увагу на стан людського розвитку в Україні. Індекс розвитку людського капіталу, який досліджується Всесвітнім економічним форумом у співробітництві з Гарвардським університетом, відображає зміни в галузях охорони здоров'я, освіти, у формуванні продуктивності наступного покоління, можливостях і ризиках для здоров'я дітей. Він складається з трьох компонентів: виживання від народження до шкільного віку; очікувані роки навчання і якість освіти; здоров'я³.

Аналіз тенденції за попередні роки показав, що Україна змістилася з 31-го місця (2015 р.) на 53-тє (2020 р.) серед 174 країн світу⁴. Варто зазначити, що нагромадження людського капіталу в Україні перебуває під загрозою через воєнні дії на території країни, і місце України у світовому рейтингу знизиться ще. Такі процеси потребують посиленої уваги, адже роль і значення людського капіталу в соціально-економічному розвитку є вирішальними й обумовлені такими його важливими функціями, як створення валової доданої вартості, формування цінностей і норм суспільства, визначення напрямів соціально-економічного розвитку країни завдяки накопиченню знань і навичок, побудова сильної, конкурентоспроможної держави.

Одним із засобів вирівнювання доходів з метою збільшення конвергентних можливостей людини є ефективний соціальний захист. Безумовно, війна в Україні не надає тих засад реалізації ефективної соціальної політики інклюзивного розвитку, які могли б бути в умовах миру. Однак запропоновані нами пропозиції будуть особливо важливі при інституціалізації соціального захисту в період відновлення країни після війни. Одним із наслідків війни стало підвищення рівня бідності в Україні у 2022 р.

³ The Human Capital Index 2020 UPDATE. Human Capital in the Time of COVID-19. World Bank Group, 2021. 203 p., P. 16, 167. URL: <https://nonews.co/wp-content/uploads/2021/09/THCI2020.pdf>

⁴ Там само.

до 24,2 %, коли 7 млн осіб опинилися за її межею. За прогнозами Світового банку, до кінця 2023 р. рівень бідності може зрости до 55 %^{5,6}.

Аргументом на користь необхідності розвитку ОСТ у частині посилення участі бенефіціарів в активних програмах зайнятості й суспільно-корисній діяльності є той факт, що чисельність економічно активного населення українців зменшується не тільки через несприятливі демографічні тенденції, втрати трудового потенціалу внаслідок війни, еміграцію, а й у результаті переходу населення до складу економічно неактивного. Рівень економічної неактивності з роками зростає, що збільшує навантаження на економічно активне і зайняте населення⁷. Зменшується середньооблікова кількість штатних працівників, які мають більше шансів працювати на умовах гідної праці, збільшується їх навантаження пенсіонерами та іншими групами населення, які отримують різні види соціальної допомоги. Аналіз статистичних даних показує зниження рівня охоплення працівників колективними договорами протягом ряду років (табл. 1).

З наведених даних помітна значна диференціація ступеня охоплення працівників колективними договорами. Найбільший рівень охоплення характерний для таких сфер економічної діяльності, як освіта, охорона здоров'я і надання соціальної допомоги, а також промисловість. Найменше охоплені колективними договорами працівники таких сфер економічної діяльності, як тимчасове розміщування й організація харчування, оптова і роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, сільське господарство, лісове і рибне господарство, операції з нерухомим майном, будівництво. Варто зазначити, що для цих галузей економічної діяльності характерний і високий рівень неформальної зайнятості, за винятком тимчасового розміщування й організації харчування, транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (див. табл. 1).

Серед чинників, які впливають на зменшення рівня охоплення колективними договорами, назвемо такі:

- розвиток нестандартних форм зайнятості й повільне реформування національного законодавства в частині їх регулювання для захисту прав працівників, зайнятих у цих сферах;

⁵ Коваленко О. 7 мільйонів українців вже за межею бідності: Світовий банк озвучив сумний прогноз. УНІАН. 2023. 01 трав. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/riven-bidnosti-v-ukrajini-7-milyoniv-lyudey-vzhe-za-mezheyu-12240069.html> (дата звернення: 20.07.2023).

⁶ Shalal A. World Bank says Ukraine has tenfold increase in poverty due to war. REUTERS. 2022. Oct 15. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/world-bank-says-ukraine-has-tenfold-increase-poverty-due-war-2022-10-15/> (дата звернення: 20.07.2023).

⁷ Перегудова Т. Криза національного ринку праці: стагнація та трудова вичерпність. *Дзеркало тижня*. 2019. 02 вер. С. 8. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/kryza-nacionalnogo-rinku-praci-stagnaciya-ta-trudova-vicherpnist-322188_.html (дата звернення: 16.06.2023).

- необхідність фізичного виживання в умовах зниження рівня доходів і підвищення рівня бідності, коли першорядного значення набуває можливість отримання заробітної плати, а не умови праці, які розглядаються як вторинний чинник;
- дисбаланси на ринку праці, які проявляються в посиленні невідповідності між попитом і пропозицією робочої сили;
- нестабільність у системі економічних відносин, яка нині посилюється колосальним негативним впливом війни на соціально-трудова сферу;
- ускладнені умови входження у формальний сектор економіки;
- бажання роботодавців заощадити на податках і бути гнучкішими до економічних змін.

Зменшення рівня охоплення колективними договорами віддаляє Україну від соціальних орієнтирів гідної праці, а права працівників стають менш захищеними. Серед країн з високим рівнем охоплення колективними договорами, чий досвід у регулюванні соціально-трудова від-

Таблиця 1. Частка працівників, які охоплені колективними договорами, у загальній чисельності зайнятого населення у 2015, 2020, 2021 рр., %

Галузі	2015	2020	2021
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	11,6	8,8	8,7
Промисловість	67,9	59,7	58,8
Будівництво	13,1	10,6	11,8
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	6,8	8,2	8,3
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	54,1	49,7	48,9
Тимчасове розміщування й організація харчування	9,8	5,5	6,0
Інформація та телекомунікації	26,0	19,2	17,3
Фінансова та страхова діяльність	48,7	44,0	43,4
Операції з нерухомим майном	15,7	10,5	11,2
Професійна, наукова та технічна діяльність	38,0	31,1	29,9
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	32,5	27,0	27,1
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	40,0	37,8	35,7
Освіта	93,4	88,5	86,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	92,5	83,2	79,8
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	58,1	51,1	50,5
Надання інших видів послуг	3,6	2,5	2,6

Джерело: Праця України 2021. Стат. зб. Відп. за випуск І.В. Сенік. Державна служба статистики України, 2022. 208 с. С. 178. URL: ukrstat.gov.ua (дата звернення: 07.07.2023).

носин залишається актуальним для України, слід назвати Данію, Францію, Фінляндію, Німеччину, Швецію.

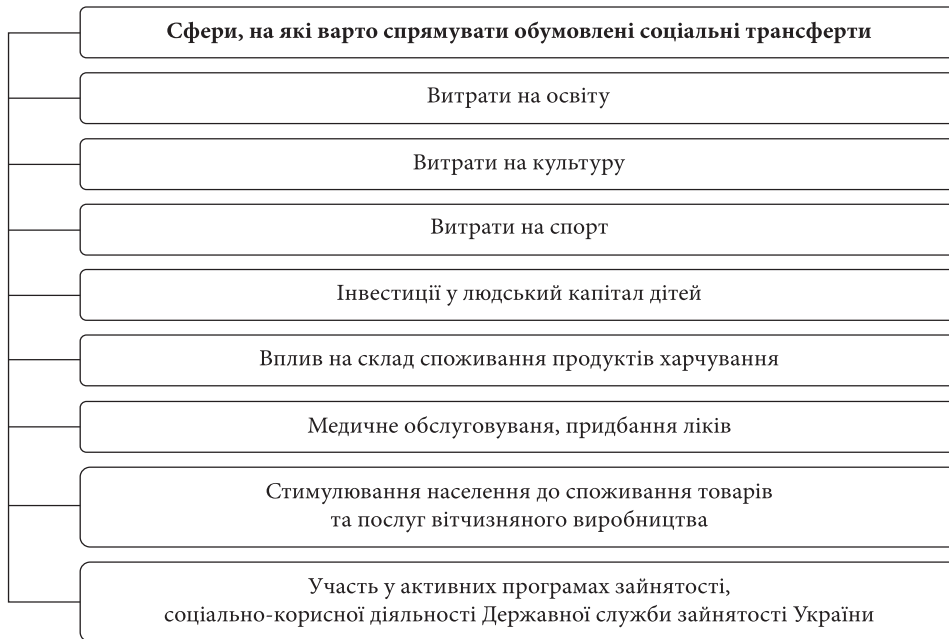
У колі означених проблем хотілося б звернути увагу на важливість удосконалення соціального захисту в напрямі посилення інклюзивної функції. Серед дискусійних аспектів соціального захисту — відсутність чітко визначених і нормативно закріплених пріоритетів цієї політики, що дало б змогу сприймати і реалізовувати її як єдиний взаємопов'язаний комплекс принципів і заходів. Така ситуація породжує невпевненість щодо дієвості й незмінності державної політики, сприяє виникненню соціального напруження і недовіри в суспільстві [10].

Досліджуючи функціональне призначення соціальних трансфертів в умовах трансформації суспільства, О. Комарова дає таке визначення даній категорії: це гарантована державою безоплатна допомога (у натуральній та грошовій формах) малозабезпеченим верствам населення (що вже / ще не працюють), яка надається і регулюється законодавчими документами з метою підтримки на належному рівні особистісного (фізіологічного, соціально-психологічного і морального) відтворення з урахуванням соціальних стандартів і нормативів. На основі літературного огляду вчена виокремлює такі функції соціального захисту: відтворення населення, стимулююча, функція адресності, реабілітаційна функція, підтримуюча або соціально-захисна, функція диференціального врівноваження, функція персоніфікації [8]. Поділяючи цю точку зору, вважаємо за необхідне привернути увагу також до такої функції соціального захисту, як інклюзивна, що являє собою збільшення можливостей соціалізації у різних сферах життя, сприяння нагромадженню людського капіталу, особливо дітей, і підвищення соціальної мобільності. Дотримання цієї та інших функцій частково можливе шляхом розвитку інституту обумовлених соціальних трансфертів.

За нашим визначенням, ОСТ — це грошова допомога, що надається як засіб боротьби з бідністю, вирівнювання доходів і підвищення рівня соціальної інклюзії домогосподарств з обов'язковими умовами її використання (рис.). Такі умови можуть бути різними, але головна мета — спрямування на нагромадження людського капіталу. Ідеться про харчування, медичне обслуговування, освіти, культурний розвиток, суспільно-громадські роботи, програми зайнятості. Таким чином, ОСТ формують поведінку домогосподарств, які отримують соціальну грошову допомогу.

Серед аргументів на користь упровадження ОСТ у систему соціального захисту варто назвати такі:

- посилення інвестиційної функції соціальної допомоги;
- зниження рівня бідності й вирівнювання доходів населення;
- нагромадження людського капіталу, особливо дітей, за рахунок розширення можливостей доступу до соціальних послуг;
- сприяння здоровому способу життя;
- зменшення категорії NEET;

Статті витрат обумовлених соціальних трансфертів

Джерело: побудовано авторкою за [11].

- позитивний вплив на структуру споживання домогосподарств, рівень здоров'я;
- вирівнювання гендерних диспропорцій;
- підвищення активності населення щодо дотримання соціальних норм;
- формування соціально-корисних звичок, позитивної поведінки і позитивних соціальних ефектів;
- сприяння підвищенню соціальної мобільності, яка є показником у системі інклюзивного розвитку й означає можливості людини покращити свій соціальний статус і матеріальне становище завдяки зменшенню нерівності в доходах, соціальному захисті, освіті тощо.

Аналіз зарубіжного досвіду використання ОСТ показує їх основну спрямованість на освіту і здоров'я (табл. 2).

З даних табл. 2 може виникнути враження, що ОСТ здебільшого використовуються в соціальній політиці країн, що розвиваються, але і в багатьох країнах з розвинутою економікою вони мають більше соціальних можливостей і ефектів, їх залучають у практику вирівнювання доходів і нагромадження людського капіталу. Так, для таких країн, як Австралія, Бельгія, Канада, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ірландія, Японія, Нідерланди, Нова Зеландія, Велика Британія і США, умовою отримання певних видів допомоги працездатному населенню є участь у активних програмах зайнятості й працевлаштування. Часто допомога прив'язана до страхових внесків, а її отримувачі повинні погоджуватися на умови

Таблиця 2. Приклади програм ОСТ

Країна	Програма соціальної допомоги	Сфера
Мексика	Progresa, Oportunidades	Освіта і здоров'я
Бразилія	Bolsa Escola, Bolsa Familia	Освіта Освіта і здоров'я
Колумбія	Familias en Accion Subsidio Condicionado a la Asistencia Escolar — Bogotá	Освіта і здоров'я Освіта
Еквадор	Bono de Desarrollo Humano	Освіта і здоров'я
Ямайка	Прогрес завдяки здоров'ю й освіті	Освіта і здоров'я
Індонезія	Jaring Pengamanan Sosial	Освіта
Чилі	Chile Solidario	Освіта і здоров'я
Туреччина	Проект із зниження соціальних ризиків	Освіта і здоров'я
Бангладеш	Програми допомоги ученицям середньої школи	Освіта
Камбоджа	Японський фонд за скорочення бідності Проект з підтримки сектору освіти	Освіта Освіта
Ємен	Проект з розвитку початкової освіти	Освіта
Гондурас	Programa de Asignacion Familiar	Освіта і здоров'я
Кенія	Грошові трансферти для сиріт і вразливих дітей	Освіта і здоров'я
Нікарагуа	Atención a Crisis Red de Protección Social	Освіта і здоров'я
Пакистан	Програма з реформи сектору освіти в провінції Пенджаб	Освіта

Джерело: сформовано авторкою за [11, с. 5].

працевлаштування для подальшого одержання соціальної допомоги, що характерно для Німеччини. У Швеції також активно використовуються практики співпраці між інститутами соціального захисту і державного регулювання зайнятості населення⁸.

Аналіз тенденцій людського й економічного розвитку в європейських країнах доводить ефективність соціальних програм, які формуються на засадах дії соціальних практик підтримки зайнятості, що підвищує актуальність вивчення їх досвіду протидії соціальному виключенню населення. Одним з критеріїв ефективності соціальних програм і системи соціального захисту населення є рівень інтеграції / реінтеграції бенефіціарів у соціально-трудова діяльність, що обумовлює таку вимогу для отримання соціальної допомоги, як участь у програмах зайнятості державних органів зайнятості населення.

Водночас системний аналіз ОСТ показує наявність певних дискусійних моментів, на які слід звернути увагу, перш ніж упроваджувати їх у систему соціального захисту, а саме:

⁸ Международнй опыт организации системы социальной помощи. На примере пяти стран. М., Международное бюро труда, 2004. 124 с. С. 25, 35.

- доцільність ОСТ порівняно з інвестиціями в інфраструктуру і створення робочих місць, що є більш ефективним при формуванні політики зайнятості населення;
- обґрунтованість визначення адресної групи населення, яка отримуватиме ОСТ;
  - прозорість критеріїв права на отримання допомоги;
  - наскільки буде дотримано принцип справедливості при перерозподілі;
  - економічна ефективність ОСТ, оскільки їх запровадження потребує фінансових і адміністративних ресурсів, тоді як ефективність нагромадження людського капіталу може бути невисокою;
  - небажання бенефіціарів виконувати умови і наявність прагнення розпоряджатися допомогою на свій розсуд, що не завжди відповідає позитивним соціальним нормам;
  - питання контролю дотримання умов надання соціальної допомоги, щоб не доводити це до абсурду.

Важливим у забезпеченні ефективності дії ОСТ є моніторинг за виконанням умов, широкі практики якого використовуються в різних країнах, що є окремим питанням і стане предметом наших подальших публікацій. Ще одним аспектом при впровадженні ОСТ є встановлення частоти перевірок. З огляду на світовий досвід, ці практики можуть відбуватися без моніторингу, з контролем два рази на місяць, щомісяця, один раз на квартал, один раз на чотири місяці, один раз на рік. Також постає питання щодо видів соціальних випадків, які мають підпадати під дію ОСТ. Одночасно потребує розвитку подальша цифровізація як оформлення, так і контролю за дотриманням умов одержання соціальної допомоги.

Для успішного розвитку ОСТ слід підвищити рівень довіри до держави і ступінь соціальної інклюзії, розширюючи програми соціального захисту з охопленням більшої кількості соціальних ризиків, з якими може стикнутися людина, а обумовленість надання таких видів соціальної допомоги надасть їм характеру інвестицій у людський капітал і сформує соціальну норму зацікавленості бути учасником соціуму й платником соціальних внесків, адже людина, опинившись у певному стані, коли їй потрібна підтримка, зможе розраховувати на допомогу з боку держави і одночасно бути соціально залученою.

Щодо України, то багато видів допомоги вважаються обумовленими, тобто такими, що відповідають певному соціальному випадку і надаються домогосподарству з урахуванням критеріїв-фільтрів її отримання. Разом з тим, така обумовленість пояснюється лише наявністю певного соціального випадку (наприклад, народження дитини), про що зазначається в назвах відповідних постанов, а не умовами, які повинна виконувати особа, щоб мати право на отримання допомоги. Такий формат певною мірою не відповідає соціальній обумовленості використання цих коштів, що часто ніяк не контролюється державними органами. Варто зробити пояс-

Таблиця 3. Обумовленість у деяких видах соціальної допомоги і можливості інституціалізації

Види соціальної допомоги	Нормативно-правові акти, які регулюють надання даного виду соціальної допомоги	Обумовленість	Можливості інституціалізації
Допомога з безробіття	Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text)	Наявність страхового стажу і сплата соціальних внесків	Встановлення контролю над тим, щоб людина одночасно не була зайнята в неформальному секторі економіки й отримувала допомогу з безробіття
Допомога одиноким батькам	Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text), Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми» (URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF#Text)	Відсутня	Участь у суспільно-корисній діяльності протягом хоча б 100 днів на рік для підтримки соціально-трудової інклюзії особи, що може бути організовано як самою особою, так і за сприяння Державної служби зайнятості. Участь у освітніх програмах для формування конкурентної поведінки на ринку праці
Допомога малозабезпеченим родинам	Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» (URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text)	Якщо особа працездатного віку, то допомога надається за умови офіційної зайнятості	У разі неможливості особи самотійно знайти роботу надати допомогу за її участі в акти-вних програмах зайнятості Державної служби зайнятості
Допомога внутрішньо переміщеним особам	Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» (втрагила чинність), Поста-		

<p>Допомога при народженні дитини</p>	<p>нова Кабінету Міністрів України «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» (чинна) (URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text)</p>	<p>Відсутня</p>	<p>Встановлення і проведення контролю над витратами домогосподарства в плані їх спрямованості на дитину</p>
<p>Програма виплат вакцинованим українцям для профілактики від COVID-19 «Підтримка»</p>	<p>Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text), Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми» (URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF#Text)</p>	<p>До військового стану було встановлено обмеження щодо витрат допомоги. Дозволялося витрачати кошти на певні види розваг, відвідування театрів, кіно, ліки, спорт, квитки на поїзди чи літаки у межах країни, книги. Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну обмеження були зняті</p>	<p>Не бачимо необхідності у встановленні додаткових умов, крім обов'язкової вакцинації в умовах пандемії</p>
<p>Програма виплат вакцинованим українцям для профілактики від COVID-19 «Підтримка»</p>	<p>Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання допомоги в рамках Програми «Підтримка»» (URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1272-2021-%D0%BF#Text)</p>	<p>Відсутня</p>	<p>Встановлення і проведення контролю над витратами домогосподарства в плані їх спрямованості на дитину</p>

Джерело: сформовано авторкою за: *Верховна Рада України*. URL: [rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua) (дата звернення: 07.05.2023).

нення, що такі критичні зауваження стосуються не всіх видів допомоги. Так, допомога на випадок безробіття відповідає принципам ОСТ. З метою вдосконалення соціального захисту в Україні в бік посилення відповідальності отримувачів допомоги щодо нагромадження людського капіталу і стимулювання соціальної і трудової інклюзії пропонуємо в межах соціальних допомог посилити дію інституту обумовленості (табл. 3).

Інформація табл. 3 показує, що обумовленою можна вважати допомогу з безробіття і частково допомогу внутрішньо переміщеним особам. Водночас резервом використання ОСТ можуть бути й інші види допомоги: допомога при народженні дитини, допомога самотнім матерям, можливості інституціоналізації яких наведено в табл. 3.

У контексті соціальної політики України ми хотіли б запропонувати вбудову більших можливостей обумовленості в уже існуючі види соціальної допомоги, такі як допомога на випадок безробіття, самотнім батькам, малозабезпеченим родинам, внутрішньо переміщеним особам, при народженні дитини, що сприяло б більш цілеспрямованому використанню коштів і нагромадженню людського капіталу. За нашим переконанням, соціальний захист, особливо серед осіб працездатного віку, має формуватися в такий спосіб, щоб підвищити соціальну, трудову активність людини з подальшим її виходом із стану утримання й залежності від соціальної допомоги. Слід розвивати свідомість людей і виховувати у них відповідальність за своє майбутнє і майбутнє своїх дітей з одночасним формуванням правової держави, для якої характерним має бути відповідальне ставлення до своїх громадян і взяття на себе відповідальності щодо їх соціального захисту і підвищення їх соціальної мобільності.

Один з дискусійних аспектів, на який хотілося б звернути увагу, пов'язаний з тим, що соціальна допомога, як правило, негативно впливає на рівень економічної активності працездатного населення, формуючи утриманську поведінку. Для розв'язання цієї проблеми ми пропонуємо використовувати такий інститут, як соціальні трансферти, обумовлені зайнятістю [12]. Формування сильної соціальної держави з потужною активною політикою зайнятості й системою соціального страхування, яка захищатиме громадян від екстрактивних ризиків, — важливий аспект у стратегічному розвитку України з підвищенням рівня довіри до органів державної влади. Одним з напрямів розвитку системи соціального захисту є розширення сфери соціального забезпечення за різними видами соціальних ризиків, у яких може опинитися людина. Особливою умовою є страхові принципи соціального захисту, коли особа має бути платником податків або соціальних внесків як зайнята, або брати участь у активних програмах зайнятості, до яких слід також розширити доступ, що вже сьогодні частково відбувається в Україні. На наш погляд, інституціоналізація соціального захисту населення працездатного віку має відбуватися в бік посилення чутливості зв'язку між соціальними внесками, доступом до соціальних благ і соціальним захистом. У такому

випадку людина відчуватиме себе членом суспільства, розраховуючи на захист з боку держави і маючи зацікавленість працювати в умовах формальної зайнятості. З огляду на такий контекст, соціальний захист набуває функції інвестицій у людський капітал. Упровадження ОСТ у систему соціального захисту позитивно вплине на нагромадження людського капіталу і сприятиме його покращенню, що важливо враховувати при формуванні соціальної політики в період післявоєнного відновлення економіки України.

ВИСНОВКИ

Інституціоналізація соціального захисту з урахуванням посилення дії обумовлених соціальних трансфертів сприятиме покращенню здоров'я населення, підвищенню рівня освіти, формуванню позитивної норми використання грошових ресурсів, посиленню конкурентоспроможності на ринку праці, зниженню рівня бідності, підвищенню соціальної мобільності. Соціальний захист, виходячи із запропонованих пропозицій, сприятиме ефективнішому зменшенню нерівності в доходах і наближенню українського соціуму до рівня інклюзивного суспільства.

Варто розуміти, що ОСТ — це лише один з інструментів, інституціоналізація якого може підвищити ефективність соціального захисту і соціальної політики. Розвиток інституту ОСТ потребує одночасного розвитку сфер освіти, медицини, науки. Крім упровадження ОСТ, соціальний розвиток обумовлює необхідність подальшого розвитку інклюзивної інфраструктури для розширення можливостей зайнятості жінок, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, молоді; посилення співпраці між Державною службою зайнятості й Управлінням праці та соціального захисту населення; зниження бар'єрів виходу на ринок праці. Важливим питанням розвитку соціально-трудових відносин в Україні також залишається забезпечення в країні конкурентної заробітної плати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк В. Втрати людського капіталу внаслідок війни як загроза повоєнній модернізації економіки України. *Економіка України*. 2022. № 8. С. 20—33. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.020>
2. Онищенко В. Людський і соціальний капітал України в період її післявоєнного відновлення. *Економіка України*. 2023. № 1. С. 3—19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.01.003>
3. Піщуліна О., Юрочко Т., Міщенко М., Жаліло Я. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. Київ, Центр Разумкова, 2018. 368 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf
4. Freeman S. *Justice and the Social Contract: Essays on Rawlsian Political Philosophy*. New York, Oxford University Press, 2009. 352 p. URL: <https://www.amazon.com/Justice-Social-Contract-Political-Philosophy/dp/0195384636> (дата звернення: 21.05.2023).

5. Hickey S. The Politics of Social Protection: What Do We Get from a 'Social Contract' approach? *Canadian Journal of Development Studies*. 2011. Vol. 32. Iss. 4. P. 426-438. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02255189.2011.647447>
6. Ramia G. The 'new contractualism', social protection and the Yeatman thesis. *Journal of Sociology*. 2002. Vol. 38. Iss. 1. P. 49-68. <https://doi.org/10.1177/144078302128756471>
7. Гнібіденко І. Глобальні зміни у соціально-трудо́вій сфері: стан та вплив на трансформацію інститутів соціального захисту населення. *Україна: аспекти праці*. 2015. № 4. С. 3—7. URL: https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/398/1/UAP_4_15_2_2.pdf
8. Комарова О. Функціональне призначення соціальних трансфертів в умовах трансформації суспільства. *Український соціум*. 2008. № 3. С. 75—82. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2008/07/75-82__no-3__vol-26__2008__UKR.pdf
9. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. Кер. проекту Л. Чорній. Київ, Центр громадської експертизи, 2009. 104 с. https://www.irf.ua/files/ukr/programs_law_areas_publ_2028_ua_law.pdf
10. Прокопій Д.А. Соціальні трансферти як чинники вирівнювання добробуту населення України. Аналіт. записка. *НІСД*. 2017. 24 груд. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/socialni-transfert-yak-chinniki-virivnyuvannya-dobrobutu> (дата звернення: 10.05.2023).
11. Фицбайн А., Шади Н., Феррейра Ф.Х.Г. и др. Обусловленные денежные трансферты. Сокращение бедности в настоящем и будущем. Пер. с англ. М., Изд-во «Весь Мир», 2011. 404 с. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/472451468330927915/pdf/476030RUSSIAN00sh0Transfers0Russian.pdf>
12. Перегудова Т. Соціальні трансферти: обумовленість зайнятістю у війсьній економіці України. У: Стратегія економічного розвитку України. 36. наук. праць. 2022. № 50. 200 с. С. 56—70. <https://doi.org/10.33111/sedu.2022.50.056.070>

Надійшла 23.06.2023

Прорецензована 10.07.2023

Доопрацьована 24.07.2023

Підписана до друку 27.07.2023

REFERENCES

1. Antoniuk V. War-induced human capital losses as a threat to the post-war modernization of Ukraine's economy. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 8, pp. 20-33. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.020> [in Ukrainian].
2. Onyshchenko V. Human and social capital of Ukraine in the period of its post-war reconstruction. *Economy of Ukraine*, 2023, No. 1, pp. 3-19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.01.003> [in Ukrainian].
3. Pishchulina O., Yurochko T., Mishchenko M., Zhalilo Ya. Development of human capital: on the way to quality reforms. Kyiv, 2018. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf [in Ukrainian].
4. Freeman S. Justice and the Social Contract: Essays on Rawlsian Political Philosophy. New York, Oxford University Press, 2009. URL: <https://www.amazon.com/Justice-Social-Contract-Political-Philosophy/dp/0195384636> (accessed on: 21.05.2023).

5. Hickey S. The Politics of Social Protection: What Do We Get from a 'Social Contract' approach? *Canadian Journal of Development Studies*, 2011, Vol. 32, Iss. 4, pp. 426-438. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02255189.2011.647447>
6. Ramia G. The 'new contractualism', social protection and the Yeatman thesis. *Journal of Sociology*, 2002, Vol. 38, Iss. 1, pp. 49-68. <https://doi.org/10.1177/144078302128756471>
7. Hnibidenko I. Global changes in the social and labor sphere: state and impact on the transformation of institutions of social protection of the population. *Ukraine: aspects of work*, 2015, No. 4, pp. 3-7. URL: https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/398/1/UAP_4_15_2_2.pdf [in Ukrainian].
8. Komarova O. The functional purpose of social transfers under conditions of a transformation of the society. *Ukrainian society*, 2008, No. 3, pp. 75-82. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2008/07/75-82__no-3__vol-26__2008__UKR.pdf [in Ukrainian].
9. The system of social protection and social security in Ukraine. The real state and prospects of reform. L. Chorniy (project manager). Kyiv, 2009. URL: https://www.irf.ua/files/ukr/programs_law_areas_publ_2028_ua_law.pdf [in Ukrainian].
10. Prokopiyy D.A. Social transfers as factors in equalizing the welfare of the population of Ukraine. *The National Institute for Strategic Studies*, 2017, Dec 24. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/socialni-transferti-yak-chinniki-virivnyuvannya-dobrotu> (accessed on: 10.05.2023) [in Ukrainian].
11. Fiszbein A., Schady N., Ferreira F.H.G. et al. Conditional cash transfers. Reducing present and future poverty. M., 2011. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/472451468330927915/pdf/476030RUSSIAN00sh0Transfers0Russian.pdf> [in Russian].
12. Perehudova T. Social transfers: conditionality of employment in the military economy of Ukraine. In: *Strategy of the Economic Development of Ukraine*, 2022, No. 50, pp. 56-70. <https://doi.org/10.33111/sedu.2022.50.056.070> [in Ukrainian].

Received on June 23, 2023

Reviewed on July 10, 2023

Revised on July 24, 2023

Signed for printing on July 27, 2023

Tetiana Perehudova, PhD (Econ.), Associate Professor,
Senior Research Fellow of the Department of Socio-Economics of Labor
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

INSTITUTION OF CONDITIONAL SOCIAL TRANSFERS:
IN PURSUIT OF INCREASING THE EFFICIENCY
OF SOCIAL PROTECTION IN UKRAINE

The institution of conditional social transfers, the institutionalization of which will contribute to increasing the efficiency of Ukraine's social policy and improving the quality of human capital, is considered. The importance of their application in Ukraine's social policy is substantiated. The positive and debatable aspects of this tool within the scope of social protection of the population,. Proposals are drawn up regarding the

development of the inclusive function of social protection: which will contribute to: increasing the opportunities for socialization in various spheres of life, promoting the accumulation of human capital and increasing social mobility through the development of the institution of conditional social transfers, , namely cash assistance, which is provided as a means to combat poverty, equalize incomes and increase the households' social inclusion degree with mandatory conditions for its use.

The conditions of aid spending, which should be implemented in social protection in Ukraine to strengthen the inclusive function, are defined, including education, culture, sports, investment in the human capital of children, influence on diet composition, medical care, purchase of medicines, stimulation of domestically produced goods and services consumption, participation in active employment programs, socially beneficial activities. It is proposed to implement such a requirement for receiving social assistance by able to work members of society, as participation in employment programs of state employment agencies. It is determined that the institutionalization of social protection of working age population should take place in the direction of increasing the sensitivity of the connection between social contributions, access to social benefits and social protection, since in this case an individual will feel like a member of society, counting on protection from the state and being interested in working under the conditions of formal employment.

Keywords: *social protection; social transfers; human capital quality; social policy; inclusive institutions; inclusive development.*